

Gürcistan'dan Azerbaycan'a Ağız Sözlüğü: Borçalı, Kazah, Agstafa, Tovuz, Gedebeş, Şemkir ve Gence

Dialect Dictionary from Georgia to Azerbaijan: Borçalı, Kazah, Agstafa, Tovuz, Gedebeş, Shemkir and Ganja

Barmanbay, A., & Sadıklı, V. (2024). Gürcistan'dan Azerbaycan'a ağız sözlüğü: Borçalı, Kazah, Agstafa, Tovuz, Gedebeş, Şemkir ve Gence. Dün Bugün Yarın Yayınları, ISBN: 978-625-6769-90-8.

Şureddin MEMMEDLİ¹

¹ Sorumlu yazar/Corresponding author:

Şureddin Memmedli (Prof. Dr.), Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ardahan, Türkiye E-posta: sureddinmemmedli@ardahan.edu.tr ORCID: 0000-0001-6524-7221

Başvuru/Submitted: 12 Kasım 2024

Kabul/Accepted: 4 Aralık 2024

Atıf/Citation: Memmedli, Ş. (2024). Gürcistan'dan Azerbaycan'a ağız sözlüğü: Borçalı, Kazah, Agstafa, Tovuz, Gedebeş, Şemkir ve Gence. *BELGÜ Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1, 50-52.

Anahtar Kelimeler: Ağız sözlüğü, Azerbaycan Türkçesi ağızları, Borçalı Karapapak ağızı, Diyalektoloji.

Keywords: Dialect dictionary, Azerbaijan Turkish dialects, Borchali Karapapak dialect, Dialectology.

Yaşayıp tanığı olduğumuz her gün bizleri Turan birliğinin gerçekleşeceği güne yaklaştırır. Her gün daha çok yaklaştığımız bu ülkünün hayata geçmesine giden yol öncelikli olarak öz Türkçemizin güzel Azerbaycanca da dahil tüm kol-dalları arasında tam anlaşılabilirliğin sağlanmasından geçer. Anlaşılabilirliği temin eden en zaruri etmen elbette Türk dillerine, lehçelerine, şivelerine mahsus sözlerin öğrenilmesi, ortaklaşa kullanılmasıdır.

Bu bakımdan “Gürcistan'dan Azerbaycan'a ağız sözlüğü: Borçalı, Kazah, Agstafa, Tovuz, Gedebeş, Şemkir ve Gence” kitabı (Barmanbay ve Sadıklı 2024) önemli bulguları ve bu bulguların bilimsel irdelenmesini içermektedir. Azerbaycan Diasporasına Destek Fonu himayesinde 440 sayfa boyutunda nefis bir tertibatla yayımlanmış eserin müellifleri Türkiye Kars Kafkas Üniversitesi Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı bölümünün öğretim üyesi doçent Afina Barmanbay ile Azerbaycan Filoloji Araştırmalar ve Dil Monitöring Merkezi müdürü Vasıf Sadıklı'dır.

Önce şunu vurgulamak gerekir ki, kitabın adında “sözlük” tanımı geçse de, bu kitap sözlük etkisini aşarak, bilimsel monografik eser mazmununa sahiptir. Çünkü burada sözlüklerde alıştığımız sözcüklerin sadece karşılıklı yan yana gelmesinden ziyade, leksemeler üzerinde detaylı incelemeler gerçekleştirilmiş, mukayeseli diyalektoloji düzleminde gerekli kanaatlere varılmıştır.

Azerbaycan’ın batı yönünde birbiriyle komşu Kazah, Agstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir, Gence bölgeleri ile Gürcistan’ın doğu yönündeki Borçalı yöresi lehçe-şive sözcüklerinin hem Azerbaycan’da hem Gürcistan’da hem de Türkiye’de ilk kez bu araştırmada tasnifi yapılarak, günlük hayat, maişet seviyesinden bilimsel düzene yükseltilmiştir. İzahlı ve örnekli derleme ve inceleme nitelikli sözlükte diğer Türk boylarında da var olan bir çok kelime yer almaktadır. Kitap ait olduğu bilim alanında boşluğu dolduracak olan faydalı ve kıymetli bir kaynak niteliğinde önem arz etmektedir.

Eserde önce Azerbaycan diyalektolojisi üzere mevcut araştırmalardan, Azerbaycan batı grubu şivelerinden bahsedilir, Gürcistan hudutları içerisinde bulunan Borçalı yöresinin stratejik durumu vurgulanır. Borçalı, Kazah, Agstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir ve Gence bölgelerinde etkin olarak kullanılan lehçe-şive sözcüklerine Türkiye’nin Erzurum, Kars, Ardahan, Iğdır yöreleri şivelerinde de ağırlıklı olarak rast gelindiği gösterilir. Bazı sözcüklerin ses terkibi açısından Anadolu Türkçesindeki, ayrıca diğer Türk boylarının dillerindeki kelimelerle eşdeğer, yani aynı veya yakın olsa da, farklı anlamlarda kullandığı üzerinde durulur.

Lehçe-şive sözcükleriyle ilgili açıklamalar sözlükten istifadede okuyucuya kılavuzluk, rehberlik etmektedir. Bölgelerin mekân konumuna bağlı haritalar ve coğrafi-sosyal içerikli veriler Türkiye okuyucusu için önemli bilgilerdir.

Bölgelere özgü 6.000 civarında lehçe-şive leksemine yer verilmiştir. Ayrıca bu veya diğer yöreye mahsus binden çok kelime ilk kez bu kitapta örneklenmiştir.

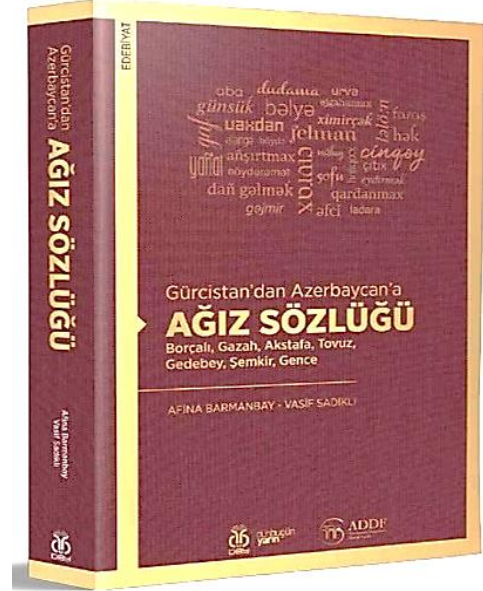
Önsözde vurgulandığı gibi, “Eser hazırlanırken Azerbaycan edebi dilinde yer almayıp yalnızca ağızlarda kullanılan kelimeler ön planda tutulmuştur. Yazı dili ile kıyaslandığında ses değişimine uğrayan ve küçük farklılık gösteren kelimeleri sözlüğe eklemeydik. Bununla birlikte, edebi dilde yer alsa da çoğunluk tarafından bilinmeyen veya kullanılmayan, yalnızca belli bir bölge halkı tarafından bilinip artık unutulmaya yüz tutan bazı sözcükleri lügatimize aldık.”

Derlenen ve araştırmaya alınan diyalektolojik malzemeler, kültürü ve folkloru, tarihi ve etnografyayı, siyaseti ve sosyal yaşamı, flora ve faunayı, çiftçiliği ve hayvancılığı, diğer yaşam-meslek sahalarını kapsıyor.

Ağız leksemeleri Azerbaycan alfabesiyle yazılmış olup, Türkiye Türkçesinde açıklamaları verilerek, örnek cümlelerle anlaşılması desteklenmektedir.

Monografide bilimsel yanlardan birisi de lehçe-şive birimlerinin sessel ve dilbilgisel özelliklerinin kapsamlı şekilde belirlenmesi için açıklamaların her bölgeye ait ilgi çekici seçme folklor metinleriyle tamamlanmasıdır.

Diğer bir önemli husus da Azerbaycan Cumhuriyetinin batı yönündeki yörelerle Gürcistan hudutlarındaki kendilerini Karapapaklar olarak da adlandıran Borçalı Türklerinin toplu ve çoğunluk halinde meskûn oldukları bölgenin tek düzlemde bilimsel araştırmaya alınmasıdır. Gerçekten, Borçalılılar ana dilini katıksız ve özlü yaşatan, zengin kültür hazinesine, ayrıca güzel konuşma tarzına sahip özellikli bir topluluktur. Borçalı şivesi bir yandan Azerbaycan’ın batı illerinin lehçesiyle, diğer yandan da Anadolu’nun Erzurum-Çıldır arası yöreleri ağızlarıyla yakınlık, bir bütünlük sergilemektedir.

Bu açıdan kitap stratejik kapasiteli bilimsel yayın olarak da ayrıca kıymetlidir. Borçalı Türklerinin Gence berisi yurtlarla etnik, dil, lehçe bütünlüğünü ortaya koyan bu monografi bilimsel önemi yanında milli çıkarlara da hizmet etmektedir. Haritalar kağıt üzerinde çizilir, gönlü, ruhu bölmek mümkün değildir. Tıpkı bu kitabın ana hedefi gibi. Kitabı temel söz varlığı Azerbaycan Türkçesinin batı grubu şiveleridir. Bundan dolayı hatırlanan bölgeleri doğal ve doğru olarak Azerbaycan, Gürcistan ve Anadolu arasında coğrafi, stratejik ve kültürel köprü gibi imgeleyebiliriz. Bu yönüyle irdelediğimiz kitapla Türkiye’de Azerbaycan Türkçesinin standart, edebi söz varlıklarının yanı sıra, diyalekt unsurlarının da bilinirliği, anlaşılabilirliği için gerekli bir imkân ortaya koyulmaktadır.

Sözlükte daha çok yer verilen Borçalı ve Kazah şive etmenlerinin mühim bir kısmı uzun süre yazarlar tarafından sahada, yani adları geçen yörelerin yerleşim yerlerinde yaşayan kaynak kişilerden derlenmiştir. Her iki müellif ilgili bölgelerin diyalektolojik manzarasına bilvesile yakından aşinadır. Şöyle ki, Afina Memmedli Barmanbay Borçalı kökenlidir, merhum edebiyat bilimci profesör, şair Eflatun Saraçlı’nın kızıdır. Vasıf Sadıklı Kazah-Agstafa bölgesindedir. Her ikisinin gayretleriyle saha çalışmaları sayesinde zengin ve kapsamlı özne malzemeler elde edilerek, sınıflandırılmış, özgün bilimsel kıvama ulaştırılmıştır. Eserin Türk lehçeleri ve diyalektoloji çalışmaları yönünde önemli bir kaynak rolünü üstleneceği gözlemlenmektedir.

Kaynaklar

Barmanbay, A., & Sadıklı V. (2024). *Gürcistan’dan Azerbaycan’a ağız sözlüğü: Borçalı, Kazah, Agstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir ve Gence*. Dün Bugün Yarın Yayınları.